

Таборів діти України

«Перший рік свого життя я провела в тюремній камері. Там і ходити вчилася». Ця фраза з одного інтерв'ю стала для мене тим тригером, який і спонукав до написання цієї книги. Я замислилася, скільки ж серед нас людей, репресованих радянською системою ще в дитячому віці.

Ті, хто був народжений у часи Союзу, добре пам'ятають популярний лозунг тих часів «Спасибо товарищу Сталину за наше счастливое детство!¹⁰». Водночас сотні тисяч дітей оголошено «ворогами народу». Їх забирали від батьків, саджали в тюрми, висилали нарівні з дорослими на сибірські морози або ж відправляли до спецінтернатів на «перевиховання». Ці діти були винні тільки в тому, що народилися в сім'ях, неугодних тодішній владі.

Дітям в інтернатах старалися стерти пам'ять про них самих, про те, ким вони є і хто їхні рідні. Часто, уже в більш старшому віці, зустрічі з батьками ставали для цих людей справжнім психологічним випробуванням. Адже виявлялося, що їхні батьки – «вороги влади», ті, кого ці діти щиро ненавиділи внаслідок потужного зомбування у своїх навчальних закладах.

Не легше було і тим дітям, яких вивозили з домівок спільно з батьками. Пересильні тюрми, товарні вагони, бараки... Абсолютна антисанітарія, відсутність медичної допомоги, необхідність прилюдно справляти природні потреби, голодування, жебракування, важка, непосильна робота, яка підривала вже й так надламане здоров'я – неповний перелік того, що випало на долю цих дітей.

А ще їм доводилося постійно балансувати між двома світами. Російським – школою і вулицею, та українським – нехай

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

тимчасовим, але домом. У школі належало бути зразковою радянською дитиною, «жовтеним», «піонером», «комсомольцем». Удома батьки погрожували повісити на піонерському галстуку, якщо побачать його на шні. Рідна українська мова вдома, й абсолютно незнайома російська в школі.

Розповіді, подані в цій книзі, – чергове розвінчування міфу про «один народ», яким українців і досі щедро годують російська пропаганда. Теперішні люди поважного віку розповідають, як нічого не розуміли, потрапивши до російськомовних шкіл, і змушені були залишатися на другий рік, бо відставали в навчанні від своїх ровесників.

Повернувшись через роки в Україну, вони пройшли ще не одне коло пекла: відсутність житла, неможливість прописки, а ще – знову мовна адаптація, цього разу до української мови. Адже навчаючись російською, а вдома розмовляючи українською, часто діалектною, ці діти не розуміли української літературної мови, не вміли читати й писати нею.

Наявність у документах позначки про проживання або навчання в Сибіру чи Казахстані унеможлилювала також вступ цих дітей до вищих навчальних закладів.

Робота над книгою «Таборові діти» дещо нагадувала складання пазла. Основа – однакова для всіх. Дитинство серед рідних, страшний момент, коли озброєні люди забирають дитину з дому, пересильна тюрма, товарний вагон, сибірські морози, виживання в бараках і, нарешті, повернення в Україну.

Але пам'ять – дуже непередбачувана. Кожна людина запам'ятовує якісь свої, особливі моменти: чи то запах яблук, чи бабичину хустку, яку вдалося зберегти впродовж багатьох років, чи смак хліба з остюками, які ранили ясна... От із цих особливих спогадів і складається загальна картина того, що витримали ці діти.

Ціле покоління людей, які зазнали величезної психологічної травми, переживши в дитинстві те, що навіть не вкладається

в голову, а потім підсвідомо передали цю травму своїм дітям, онукам, та й правнукам.

І травму що досі не проговорено належним чином на загальнодержавному рівні. А історія змушує повторювати невивчений урок. Знову українських дітей масово викрадають і вивозять до Росії, де тими ж методами «перевиховують», використовуючи з них усе національне.

Свідки відходять. Їх стає дедалі менше. І дуже важливо записувати їхні свідчення, фіксувати кожен злочин системи проти людини, проти дитини.

Свідки мають говорити. А ми повинні слухати їх, запам'ятовувати, передавати ці знання нашим дітям. Важливий кожен голос цього покоління.

Любов Загорюєська

Віра Петрик:

«Мені маленькій пам, у вагоні,
волоссячко примерзало
до стінки поїзда»

Здому я – Волосянко Віра Степанівна, народилася в Старому Лисці 28 серпня 1944 року. А у 49-му нас вивозили, мені тоді було п'ять років.

Мої батьки – селяни. Старий Лисець – то близько, п'ятнадцять кілометрів від Станіслава*. Розумієте, я собі думаю: то неосвічені селяни, мали по три-чотири класи, звідки в тата був такий патріотизм і бажання щось робити для України?

Тато часто мені казав: «Маєш добру пам'ять, то слухай, аби й далі розказала, який москаль агресор і як з ним треба боротися». Він не міг собі представити, коли Україна стала незалежною, що така махіна, як Союз, розпалася і незалежність прийшла без крові. А скільки крові ллється тепер. І тато не міг би повірити, якби був живий, що історія так повторилася.

На цей час тато називався б волонтером. Він ризикував своїм життям, допомагав партизанам. У такого-от селянина було у крові заложено, що це – наша українська земля, рідна мова, і це наше треба не віддати, а боронити.

Тато – «посібник бандерівців», так було в паперах написано. І коли нас вивозили, на фіру коло тата сів енкаведист, який не

раз із у нашій хаті, бо вони приходили туди, де можна було добре поїсти, ті місцеві енкаведисти, і казав: «Поєдеш туди, Степан, где Макар телят не пас. Но ты мужик неплохой, ты и там не пропадеш»¹.

Тато їсти для повстанців збирав по селу, і це було дуже небезпечно, бо в селі і недоброчинливі люди є, хтось хоче дати, а хтось – ні, не всі розуміли, що треба допомагати.

У 44-му році в нашій хаті були збори, прийшло багато людей з навколишніх сіл, молодь. Тато зберіг синьо-жовтий прапор з тих зборів, заховав його під стріхою.

Тато і ранених перевозив, бо в Іванківці був шпиталь. А в Лисці стояв гарнізон, і москалі в любий час могли перевірити, що він веде на фірі.

У нашій хаті було п'ятеро дітей, я наймолодша.

Один раз, розказував тато, прийшли хлопці з лісу на Святий вечір, хотіли святої вечері попробувати і обігрітися. Там Чорний ліс, а наша хата стояла так близько під лісом. Тато знав, що енкаведисти по селу будуть шниряти, і поставив Ганю на перетазі, а Миколу – в іншому місці, то старші діти, і вони мали слідкувати, чи не йдуть енкаведисти на лижах у білих халатах. Казав, як будуть сунути, то треба скоро дати знати.

І так воно й було, Микола побачив, що сунули у білих халатах по снігу, побіг під хату, побубнив у вікно, а в хаті були хлопці. Автомати лежали на лавках, а хлопці вечеряли. Повстанці тут же вхопили автомати і почали скоро тікати, то ж були лічені хвилини. Мама мене зловила і через таке віконечко ззаду хати, що веде на город, зі мною вискочила туди, в той сніг. А на столі ж все стоїть, що хлопці вечеряли. А тато такий кмітливий був, ліг на лавку і прикинувся п'яним. Лежить на лавці, поставив миску біля себе, ніби нудить його. Вони питають:

– Степан, чего лежишь? Где твоя семья?²

А тато каже:

– Та мені погано, а діти десь пішли, не знаю де.

* Від 1662 до 1772 року і з 1918 до 1939 року місто мало назву Станиславів, з 1772 до 1918 року – Станіслав. Із 1939 року радянська влада повернула австрійську назву Станіслав, а 9 листопада 1962 року з нагоди 300-річчя місто було перейменовано на Івано-Франківськ.

Вони ще його спитали, де можна випити, і він сказав, де чисті хати можна піти за горілкою. І таким чином відтягнув час, щоб хлопці встигли добігти до лісу.

То були дуже небезпечні часи.

Вивозили нас, коли був зібраний урожай, восени, між Матками^{*}; маму, тата і нас, п'ятьох дітей. Вивозили з командок: «Без крика, без шума, быстро собираться!¹⁴». Без суду і слідства збиралися, під дулами автоматів. Могли взяти одну перину чи верету і щось там кинути в торбинку.

Дали скількись часу на збори, небагато. Вивози в селі були вже, але про нас тата ніхто не попередив. Серед ночі прийшли, в четвертій годині. Ми сонні, не розуміли, що брати – чи сухарі, чи якоїсь пшениці кинути в торбу.

Наша сім'я потрапила на пересильний пункт в Коломиї. Море людей, все обгороджено колючим дротом, вартові з псами, вартові на вишках стоять. Аби ніхто не вийшов і по подвір'ю не сувався. Ой, я пам'ятаю...

Багато-багато людей із своїми клунками, всі лежать покотом на підлозі. А в коридорі, такому довгому-довгому, видно, то якась школа була чи що, бо приміщення і довгий коридор, такі великі щєбри стояли, такі завеликі, як оцей стіл. І туди треба було нужду справляти. Отут спши, а туди – нужду. За цілу ніч щєбри переповнені, і зранку по черзі їх виносили з тим усім, що люди справляли. Сморди, плачі, піт, страх в очах. І це мені було дуже страшно, бо там смерділо. Отак щєбри, щєбри, щєбри, ужалєте, і за ніч все переповнене...

А мого тата взяли, щоб допомагав на кухні, бо якоюсь баландою нас та й годували.

Тато був дужий, чувся в силі. Один раз він придумав, щоб мене брат через форточку подав, щоб я подихала і побігала по

подвір'ю. Бо тато по території мав вільний хід... Брат так зробив, і тато витягнув мене на подвір'я. Що то було! Як мене злапали за руку, конвоїр сказав, що мене в комору посадить і шури мене там з'їдять. То тато вже пошкодував, що так зробив, просив, аби мене відпустили.

І пам'ятаю, як кожного ранку всіх перераховували, виганяли надаір і перераховували конвоїри, скільки нас є. А в якийсь день вели митися. Мене мама брала за руку, і нас усіх докупи зганяли голими в баню. Жінок – в один відділ, чоловіків – в другий. А жінки з селів встидалися, закривалися, чим могли. Закривалися, хто чим мав, а конвоїри те зривали, бо не можна було закриватися. Це теж пам'ятаю.

А потім приїжджали «покупці» і забирали на певні роботи. Людей вивозили в Караганду, Новосибірськ, Читу, Урал, а нас аж в Якутію. Так як у нашій сім'ї були старші діти, то відправили подальше, на золоті приски. І ще одна була сім'я, Гаргат прізвище. Федір Гаргат, татів кум, то його сім'ю також туди.

Я пам'ятаю, як нас у тих товарняках везли. Як всі люди сидять на клунках, плачуть. Як нам баланду у вагон приносили на зупинках і давали. До тата казали: «Отдайте нам эту девочку, а то и сами пропадете, и ребенок пропадет¹⁵».

Вчили, що я таке мале циганча там бігаю по вагоні. Я чорненька була. Вдома все казали, що мене цигани загубили з тринадцятої фіри. Так сміялися з мене колись.

А я тата питаю:

– Чого всі люди так плачуть?

Я ж не розуміла нічого: тато – є, мама – є, сестри і брати є, їдемо у вагоні, правда, страшному, холодному, вітер свище крізь ґрати. А мені хтось із батьків відповів:

– Бо їх голова болить, тому вони й плачуть.

А я кажу:

– То дайте мені якісь таблеточки, я буду розносити, аби їх голова не боліла.

* За церковним календарем 29 серпня – Успіння Пресвятої Богородиці, 21 вересня – Радоє Пресвятої Богородиці (Тут і далі в тексті усі релігійні свята подано за юліанським календарем.).

Це я пам'ятаю. Мені дали сухариків у долоню і патичок знайшли у вагоні. Сказали:

– Йди, мірй температуру і давай людям таблеточки.

Довга страшна дорога. Поїзд їхав, вагони відчіпали по дорозі, десь стояли на інших рейках, потім знову підчіпали – і так везли. Спали на підлозі на веретах. І ще мені запам'ятався туалет: труба, з якої свище вітер, і не розбираючи, чи то хлопці, чи дівчата, мали туди йти. Не загороджено. То моя мама брала верету, і веретами дівчат загороджувала, бо вони були старші від мене, уже такі підрустки. То загороджували дівчат веретами, щоб не так встидно було. Верета – то така самоткана простиня.

Кожен з людей йшов по-різному: той встигається, той – ні. А нужда треба зробити. Я багато чого пам'ятаю.

Там, в Якутії, де нас завезли, не було ні школи, ні лікарні. І тільки політ'язнів для імперії добували золото. Москаль мав безплатну робочу силу. Брат і сестри мали копати: вічна мералота, треба було копати землю, потім її на морозі промивати і в ній знаходити піщинки золота. Мої батьки почали писати в Москву, точніше хтось, хто був грамотніший, їм писав, аби нам дозволили перебраться туди, де є населений пункт, щоб були школа і лікарня, бо мені треба було до школи йти і ще одній з сестер, з 37-го року вона була, Марія. І прийшло, що нам можна перебраться своїм ходом.

Кочками, комарами, болотами, з клунками на плечах ми перебралися в Амурську область, Сковородинський район, станція Большой Невер.

Йшли тайгою, кочками, це із землі такі купини. Несли клунки на плечах і ту поживність, що із собою мали. А старший брат Микола йшов тою тайгою, лишав десь клунок, вертався за мною, брав мене на коркоші, щоб мені легше було, і ніс. Де була якась калабана, ми набирали води, робили вогнище, гріли воду і якісь сухарі грізли. Отак добиралися. Нам треба було вибратися звідти.

Робочої сили там треба було. До Невера була коля, а далі треба було будувати Байкало-Амурську магістраль. Потрібні були грузинки. І мій тато в тому населеному пункті пішов і спитався про роботу. Взяли тата і брата, і дали нам барак. Там бараки були. Але хоча би барак. А там, в Якутії, то було страшне. Нас як виграли, зима йде повним ходом. Ненакритий барак, після політ'язнів залишився. Між деревами того барака були такі шпари, що аж світилося. Чим було утеплити? Мохом. Брали мох і напихали. А посередині бочка, біля неї грілися. І нари, і всі покотом на тих нарах. А я найменша. А потім як в тому мохові заплоджувалися блощиці, клопи по-російськи, як вони нас кусали... Вони вилзали з моху вночі. Особливо мене грізли, бо я маленька.

Мама, коли нас з дому забирали, вхопила подушку, верету і перину. Як везли, то під тією периною нас семеро мали тулитися. А мені маленькій там, у вагоні, волоссячко примерзало до стінки поїзда, бо іній і холодно з віконця. А в Якутії, думаете, тепліше було? Вони йшли на роботу – розкопувати землю, а я залишалася на нарах, довкола тільки олені ходили. Мене одну лишали. Хто міг, той йшов на роботу, аби в кінці робочого дня дали кусок хліба, пайок. А як заробили, вимили тих піщиків золота трохи більше, то могли консерву якусь дати. Тюльку. То мама мала розділити баночку тюльки на нас усіх. На людей, які весь день фізично працювали, поділити ті рибки. Їм, може, по одній, а мені дві, бо я найменша.

І ми в Невер по тайзі добралися, і там я пішла в перший клас.

Нам дали барак, у ньому були ще одні сусіди, і в них дві дівчинки – Тамара і Лариса. Сам той чоловік був родом із Воронежа, якийсь воєнний, чому він опинився там, не знаю.

І так ми йшли до школи, вони мені стукали в стіну, аби виходити, і так нас трое котилося на навчання.

У школу, як ми йшли, пурга, завірюха, зима, мінус сорок, мінус тридцять п'ять. Цих дівчат повбирають тепліше. А мама